

Matti Pajunen

— Menetetyn rajaseudun lämminsydäminen kasvattaja.
Hyrskylän mutkan tuki ja turva suurimman hädän hetkinä. —

Opettaja Matti Pajunen

Televisio välitti Suomen koteihin tiedon Hyrskylän mutkan kohtalokkaista tapahtumista vuosina 1939–40. Kuultiin asukkaiden vaikuttavat kertomukset murheen päivistä. Vaikeuksista puhuessaan he mainitsivat usein auttajansa, opettaja Matti Pajusen nimen. Hän toimi vankileirillä pappina, lääkärinä ja lohduttajana, siunasi vainajat ja antoi hätäkasteet. Matti oli isänmaallinen aatteen mies. Hänen elämäntyöhönsä mahtuu pitkä sarja tekoja, joista mainittakoon: Hyrskylän kansakoulu-talo v. 1927, suojeluskunnan talo v. 1930 ja rukoushuone v. 1932. Lisäksi hän oli mukana rakennuttamassa rukoushuonetta Hautavaaraan v. 1933 ja Ignoilaan v. 1936. Kaikissa edellä mainituissa hankkeissa hän toimi joko alkuunpanijana, vetävänä jäsenenä tai rahankerääjänä. Useat rahankeruumatkat ulottuivat Helsinkiin. Listoilta eivät säästyneet ministerit, presidentti eivätkä suurliikkeet. Varatuomari Simo Härkönen tunsu Mattin ja myös hänen muistiinpanonsa. Näin hän kirjoittaa:

Vuonna 1953 luovutti eläkkeelle siirtynyt kansakoulunopettaja Matti Pajunen Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiölle pinkan käsinkirjoitettuja paperiliuskonja, joista osa oli kirjoitettu v. 1951 Iisalmessa järjestettyjen Laatokan Karjalan maakuntajuhlien ohjelmajulistaiden selkäpuolelle. Näiden liuskosten kääreänä olevaan ruudulliseen paperiin oli laadittu kirjoitelman otsikko: »Neljä vuosikymmentä kansanvalistustyötä rajaseudulla». Tämä 100 liuskaa käsittävä muistelmakirjoitus on näin ollen joutunut lepäämään koskemattomana kymmenen vuotta, kunnes allekirjoittanut ryhtyi tutkimaan sen sisältöä. Matti Pajunen, jonka olen tuntenut nuo neljä vuosikymmentä, antaa siinä tilityksen elämäntyöstään rajaseudun opettajana. Samalla hän kertoo Laatokan Karjalan henkisen elämän johtajista, kenttämiehistä, sortajista ja rahvaasta, jonka keskuudesta hänet oli kutsuttu valistustyöhön ja pantu siinä rintamassa kovimmille etulinjoille. Säätiömme taholta on annettava suuri tunnustus siitä, että nämä muistelmat on kirjoitettu

talteen. Niiden julkaiseminen kokonaisuutena lienee tulevaisuudessa paikallaan, mutta olen ottanut nyt vapauden poimia Pajusen kirjoituksesta ne osat, jotka koskevat hänen tärkeintä työkenttäänsä Hyrskylän kylää Suojärven pitäjässä ja hyrskyläisten kohtaloa.

Sortavalan maalaiskunnan Pien-Rytyssä 5. 8. 1891 syntyi maatyömies Nikolai Pajusen poikana Matti Pajunen, joka köyhistä oloista lähtien ponnisteli vakaasti kohti tulevaa elämänuraansa, opettajatehtävää. Kansakoulun käytyään hän jatkoi opintoja Impilahden kansanopistossa ja pääsi sieltä Sortavalan kiertokouluseminaariin valmistuen kiertokoulunopettajaksi. Toimituaan jonkun vuoden tällä opettajauralla Kontiolahden ja Enon pitäjissä Pajunen pyrki v. 1913 Sortavalan seminaariin ja pääsi sen oppilaaksi. Köyhä kun oli, pilkkoi hän puut seminaarin ruokalaan saaden siitä palkaksi yhden vapaan aterian päivässä, — toisen tarjosi hänelle ilmaiseksi seminaarin musiikinlehtori Mikael Nyberg. Vain yhden vuoden pärjasi Pajunen vähillä säästöillä. Kun ei saanut takaajaa opintolainaan, oli pakko keskeyttää seminaariopinnot ja lähteä epäpätevänä hoitamaan opettajavirkoja. Vuodesta 1914 alkoikin Matti Pajunen elämässä se »komennus», joka johti hänen tiensä aina rajalle. Tohtorinna Tilma Hainari etsi sopivaa miestä Suojärven Kotajärven yksityisen kansakoulun opettajaksi. Matti Pajunen oli se mies. »Tarvitsen opettajan, jota ohjaa rakkaus työhön», sanoi Tilma Hainari Pajuselle. »Tätä rakkautta anon Herralta», vastasi vaatimattomasti Matti Pajunen. Hän sai kouransa kuukauden palkan ja 40 mk koulunsa menoja varten. Sitten lähti mies hevoskyydillä 150 km taipaleelle. Suistamon Uuksujärvellä pysähdyttiin kestiekivarissa ja syötiin mm. hyvät piiraat. Pajunen tarjosi maksua ruoasta, johon emäntä sanoi: »Ei katsho matkalaiselta jengua (rahaa) oteta. Osua da lykky jumat matkah andakka, blahoslovikkah (siunatkoon) hyvän osan.» Tämä siunaus seurasi Matti Pajusen elämäntaipaleella.

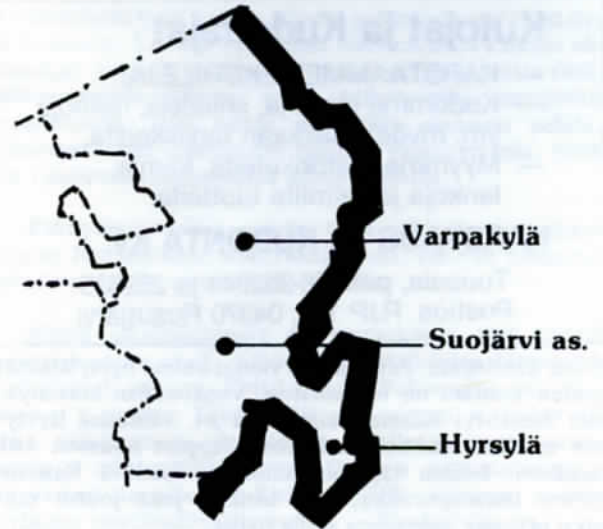
Vuonna 1917 Matti Pajunen, joka oli toiminut milloin Suojärven, milloin Salmin ja Suistamonkin kuntien eri koulujen opettajana, sai erivapauden suorittaa yksityisesti kansakoulunopettajatutkinnon, minkä hän teki. Seuraavana vuonna tuli Tilma Hainarilta kehoitus lähteä vastaperustetun Hyrskylän koulun opettajaksi. Lieneekö Pajunen aavistanut tämän tehtävänsä suuren merkityksen, koska hän muistelmissaan sanoo: »Ennenkuin annoin vastaukseni, asetin asian rukouksessa Herran eteen. Sain iloisen luottamuksen Herraan ja annoin myönteisen vastauksen.» Nuori opettaja matkasi 4 vuorokautta Sortavalasta tulevaan työpaikkaansa. Matkan viimeinen osuus Suojärven Kaipasta Hyrskylään, 47 km, oli tietöntä taivalta. Soiden yli johti 38 kapulasiltaa. Matkatavarat kuljetettiin hevosen vetämillä purilailla. Kaksi kertaa upposi hevonen suohon ja oli se sieltä kangilla nostettava. Rajavartiosotilaat tarkastivat matkailun 4 kertaa ja kun päästiin Hyrskylään, juoksi vielä yksi kiväärimies koululle ottamaan selkoa tästä oudosta tulijasta.

Hyrskylän koulu aloitti toimintansa vuokrahuoneissa 22. 8. 1918 ja oppilaita ilmoitautui 28. »Vaikka lukuvuosi 1918–1919 oli vaikein, tein työtä toivolla ja

ilolla», kertoo Matti Pajunen. »Useat rajalevottomuudet häiritsivät opetustyötä ja yövyttiin piilopirteissä. Päivällä alettiin jälleen opetustyö. Jo syksyllä oli rajanylityksiä. Vaikein oli huhtikuun 3. päivänä 1919, jolloin rajantakaiset ryöstivät koulun ja 11 taloa sekä murhasivat 3 henkeä. Rajavartiostoa vailla olevaa suomalaiskylää ammuttiin kahdella kuularuuskalla. Ryöstäjien joukossa oli tähtikokardilla varustettuja bolshevikkeja ja rajan taakse paenneita punakaartilaisia. Koulu oli näiden jäljiltä ryöstetty, arkisto revitty, kartat tuhotut, linoleumitaulu pilkottu kappaleiksi, tyttöjen käsityöt viety, samoin koulun käsityökalusto. Matkustin Salmin kirkolle ja siellä Salmin kauppias liike liikkeeltä lahjoittivat niin suuren summan, että sain kirjat, vihkot, kynät ja Suomen kartan koululle. Läskelän tehtaantirehtööri Gripenberg lahjoitti myös rahaa, niin että saatiin kangasta tyttöjen käsityöksi. Pois pääsevät tytöt ompelivat uudet leningit luokkatyönä.» — Pajunen kuvailee sitten Hyrsylän mutkan rauhattomia oloja mainiten, että vapaussodasta talvisotaan saakka bolshevikit surmasivat tällä alueella aseettomia asukkaita 17. Rajavartiostomme oli pakko järjestää kiväärimiehiä turvaamaan heinä- ja viljankorjuutöitä, kun rajan takana oli sala-ampujia vaanimassa peltomiestä. Hyrsylän mutkaan kuuluva Hautavaaran kylä ryöstettiin kerran ja sen asukkaat pakenivat Suojärven rantakylään. Hyrsyläläiset luottivat myös omaan apuunsa näissä rajataisteluissa. Lokakuulla 1918 perustettiin kylään suojeluskunta, jonka päälliköksi pyydettiin asepalveluksesta eronnut rajavartiostomies Mikko Lehtoranta. Kun sitten suojeluskuntalaisille saatiin aseet ja koulutus niiden käytössä, niin sananmukaisesti »auron, miekon, mietteen» elettiin ja toimittiin Hyrsylän mutkassa.

Rajaselkkausten rasittamana Matti Pajunen siirtyi lukuvuodeksi 1920–21 Suistamon kunnan Kontuvaaran koulun opettajaksi mutta palasi sitten Tilma Hainarin pyynnöstä takaisin Hyrsylään. Hänen toiminnastaan 1920-luvulla on erityisesti mainittava maantien saaminen tähän etäiseen Suomeen nurkkaukseen. Jo vuonna 1918 oli tietä pantu alulle mutta epäilemättä Matti Pajunen ansiota on hankkeen vieminen suotuisaan päätökseen. Hän teki matkoja tieasiassa Helsinkiin korkeimpien tieviranomaisten luo, hankki tukseen mm. kouluneuvos Hjalmar Basilierin ja niin saatiin tie Hyrsylään yli soiden, läpi korpien. Syyskuun 26. pñä 1926 saapui ensimmäinen auto Hyrsylään koulun pihalle maksamaan maantien tekijöille lopputiliä. Tulijat otti opettaja Pajunen vastaan koululastensa kera, jotka tervehtivät vieraita laululla. Ken tunsikin Hyrsylän mutkan ja olot siellä, hän voi aavistaa, mikä suursaaavutus oli tieyhetyden saaminen sieltä muun Suomen yhteyteen.

Kylän historiassa oli toinen merkkitapausta syksyllä 1927, jolloin Hyrsylän kansakoulutalo valmistui ja vihittiin tarkoitukseensa. Vihkimisen suoritti rovasti, sittemmin piispa Aleksanteri Karpin. Kutsuvieraina olivat saapuvilla mm. Sortavalan seminaarin johtaja K. A. Relander, lehtori Mikael Nyberg, tohtori Vilho Siukonen, kansakouluntarkastaja, sittemmin kouluneuvos I. H. Holma, rehtori Väinö Mutru, kansanopiston johtajatar Hellä Pelkonen, Salmin kunnanvaltuusto (Hyrsylä kuului silloin vielä Salmin kuntaan) ja runsaasti koulupiiriin väkeä. Hyrsylän hengellisen elämän tyssijaksiksi saatiin v. 1932 rukoushuone, johon mm. Tampereella toimiva Lokomo-yhtiö lahjoitti kirkonkellon. Seudun taloudellinen kehitys edistyi huomattavasti, kun insinööri Nuutisen johdolla suoritettu Peräojan perkaushanke toteutettiin ja kuokkimalla saatiin 400 ha uutta peltoa. Maanpuolustushengen lujittamiseksi pystytettiin v. 1930 suo-

Hyrsylän mutkan asukkaat joutuivat talvisodan ensimmäisenä päivänä hyökkääjän vangeiksi. Mutka oli sotilaallinen tyhjiö.

jeluskunnalle valistustalo.

Matti Pajunen tunsikin nyt voimiensa ehtyvän ja siirtyi elokuussa 1934 eläkkeelle. Kohtalo oli kuitenkin määrännyt hänen työnsä Hyrsylän mutkan hyväksi vielä kerran jatkumaan. Lepäilytään muutaman vuoden Pajunen otti vastaan viransijaisuuden Kontiolahdella lukuvuodeksi 1937–38. Innokkaana maanpuolustumiehenä hän ryhtyi seuraavana vuonna suojeluskuntajärjestön valistusohjaajaksi mutta elokuulla 1939 Matti Pajunen ryhtyi jälleen opettajatehtäviin Ignoilaan, jossa hän ehti pitää vain yhden koulupäivän, ennenkuin talvisota syttyi.

Vihollisen hyökkäys Suojärven suunnalla marraskuun 30. pñä 1939 tapahtui hyvin valmisteltuna ja ripeästi. Hyrsylän mutkan läntisimmistä osista vain harvat ehtivät pelastua. Sellainen oli autoilija V. Lakka, joka toi Hautavaarasta Pekka Salolatvan perheen Suvilahteen. Niinikään ehti kauppias Johannes Kaheinen perheineen lähteä Hautavaarasta viime tingassa evakkotielle. Hyrsylän, Ignoilan ja Hautavaaran kylien asukkaat, yli 2 000 henkeä, joutuivat auttamattomasti vihollisen vangeiksi. He saivat aluksi asua kylissään ja omien elintarpeittensa varassa, joita olikin riittävästi. Oli perunoita, jauhoja, juurikasveja, kaalia, vieläpä kahvia ja sokeriakin. Oman karjan tuotteita saatiin käyttää ja olot olivat aluksi siedettävät. Kun vielä voitiin seurata radiosta Päämajan tiedotuksia, ei yhteys kotimaahan ollut aivan poikki.

Helmikuun 11. päivänä loppui tämä Hyrsylän mutkan asukkaiden vapaus. Heidän elintarpeensa takavarikoitiin, radiot kerättiin pois, karja teurastettiin. Ihmiset lastettiin kovassa pakkasessa kuorma-autoihin sallimatta panna edes heiniä tai olkia niihin pehmiikkeeksi ja lämmikkeeksi. Kireässä 32 asteen pakkasessa alkoi matka Itä-Karjalaan. Äidit suojelivat oman ruumiinsa lämmöllä lapsiaan mutta 175 km matkalla kaksi lasta paleltui kuoliaaksi. Erään äidin rinta oli jäänyt kuolleen lapsensa suuhun.

Vangeiksi joutuneista sijoitettiin osa Suoatnoin luostariin, osa Kontupohjaan. Nyt oli ruoka ja kohtelu toinen kuin kotikylissä. Kolme ja puoli kuukautta kestäneenä vankeusaikana kuoli näillä vankileireillä 66 henkeä. Sinne vietäessä oli kuollut kaksi ja Suomeen palatessa

Kutojat ja Kudottajat

- KARSTAAMME TEKSTIILEJÄ.
- Kudomme mattoja, shaaleja, raanuja ym. myös asiakkaan tarvikkeista.
- Myymme matonkuteita, loimia, lankoja ja valmiita tuotteita.

KARSTAUS JA KUDONTA Ky.

Tuusula, puh. 90-252644 ja 252535
Postios. RJP 143, 04370 Rusutjärvi

kuoli kahdeksan. Petroskoille vietiin kolme hyrsyläläistä, joiden kohtalo on tuntematon. Vankeusajan kärsimykseen menehtyi Suomen sairaaloissa 24. Näinollen Hyrsylän mutkan asukkaiden kokonaistappiot nousivat 101 henkeen. Näihin tappiolukuihin on lisättävä Naistenjärven lastausporukka, 480 henkeä, joka joutui vangiksi ja jonka kohtalosta ei ole tietoa.

J. K. Paasikiven toimenpiteiden tuloksena venäläiset suostuivat rauhan tultua palauttamaan eloonjääneet Hyrsylän mutkan asukkaat. Toukokuun 24. päivänä alkoi paluumatka Suomeen. Seuraavana päivänä oltiin Suomen nykyisellä raja-asemalla Kaurilassa. Vankien luovutus Suomen viranomaisille alkoi ja kesti 12 tuntia. Matti Pajunen kertoo: »Vaikka aurinko laski, kun viimeiset luovutettiin, niin tuntui siltä, kuin se olisi noussut. Kaikkien kasvoilla loisti ilo siitä, että oltiin jälleen Suomessa, omassa rakkaassa isänmaassa.» Vapautetut evakot sijoitettiin aluksi karanteeniin Helsinkiin, Kaisaniemen ja Lapinlahden kansakouluun ja Viikin kartanoon. Sieltä siirtyivät omaan toimeentuloon pystyvät perheet Isoonkyröön. Lesket ja sotaorvot sijoitettiin Virroille, jonne Pelastakaa Lapset r.y. oli perustanut heitä varten äitiysyhdyksunnan 225 hengelle ja piti näistä hyvän

huolen. Lapsia varten perustettiin oma Karjalan koulu ja opetti Matti Pajunen siinä rakkaille heimolaisilleen uskontoa, pitäen muunkin yhdyskunnan hengellisistä tarpeista huolta.

Jatkosodan alkuvaiheissa vallattiin Suojärvi takaisin. Hyrsylän mutkan asukkaat pääsivät kotiseudulle. Pajunen kertoo tästä paluusta: »Vaikka taloja oli tuhottu, tehtiin maasaunoja, jossa ovi toimitti ikkunan virkaa, ja asuttiin siksi, kunnes uudet kodit valmistuivat.» Hyrsylän mutkan kohdalla olivat asiat sikäli onnellisesti, että siellä olivat kaikki koulutalot säilyneet, kun taas muussa pitäjässä ne olivat miltei poikkeuksetta tuhoutuneet. — Matti Pajunen palasi taas rajalle, keväällä 1942 hän toimi jälleen Hyrsylän kansakoulun opettajana.

Kesäkuulla 1944 oli Hyrsylän mutkan asukkaiden lähde- ttevä uudelle evakkotaipaleelle. Nyt ei ollut vaaraa joutua mottiin, kuten talvisodan aikaessa, — olivathan omat joukkomme vielä Itä-Karjalassa. Väestönsiirto suoritettiin suotuisissa olosuhteissa ja Hyrsylän asukkaat siirrettiin aluksi Länsi-Suomeen, josta he hajautuivat lopullisiin sijoituspaikkoihinsa. Matti Pajunen, joka siirtyi opettajatoimestaan eläkkeelle vuoden 1945 alussa, rakensi kotinsa Kontiolahden Kontiovaaraan ja viettää siellä vanhuudenpäiviään.

Hyrsylän mutkan kohtalot ovat säilyneet suojärveläisten mielissä. Niiden kärsimysten muistoksi, joita tämän alueen asukkaat kokivat, suojärveläiset ovat päättäneet pystyttää hautamuistomerkin Helsingissä vankeusmatkansa vaivoihin menehtyneiden viimeiselle leposijalle.

Helsingin suojärveläisten seuran naiset rahoittivat patsashankkeen kokonaan piiras- ja nieglatuloilla. Se pystytettiin Helsingin ortodoksiselle hautausmaalle, jonne haudattiin kymmeniä vastaanottajien käsiin menehtyneitä suojärveläisiä, mm. pitäjän tunnetuin runonlaulaja Ogoi Määränen.

Vienan-Karjalan lekrutut¹

Kun Vienan kylissä oli elokuussa kaimattu matkaan ruotsimiehet s.o. laukunkantoon länteen päin menevät miehet, niin yhtäkkiä oli edessä toinen, mutta paljon karmeampi hyvästijättö. Tuli pelätty lekruttojen lähtö arvannostoon Vienan-Kemiin.

Koska Vienan-Karjala kuului ja kuuluu tuo vieläkin Venäjän valtakuntaan, niin nuoret asevelvollisuus- iässä olevat nuorukaiset vietiin tietenkin palvelemaan sen maan armeijaan. Sotapalvelukseen joutumista pidettiin Vienan-Karjalassa hyvin suurena onnettomuutena.

Varsinkin viime vuosisadan alkupuolella, jolloin palvelusaika oli 25 vuotta ja miehet vietiin Keski-Venäjälle tai jonnekin tuntemattomaan Uralin takaiseen »miestensyöjille sijoille», pidettiin sotapalvelukseen joutumista jotenkin yhtä karmeana kuin Tuonentuville lähtemistä.

Tästä johtuikin, että vanhemmat joskus salasivat viranomaisilta poikalapsen syntymisen. Tällaisten lasten oli vartuttuaan piilouduttava metsiin, kauas ihmisten ilmoilta, ja heitä sanottiin piekloiksi, piekloi. Piekloit olivat kyllä kosketuksissa omaan heimoon ja omaan kylään. Muistan, kuinka kerrottiin, että he tekivät kesäisin kaukoniityillä omaistensa heinät. Heimolaiset kävivät vain näön vuoksi ja kai evästäkin viemässä siellä

kaukonurmilla piileskeleville haamuraatajille.

Myöhemmin tosin sotapalvelusaika lyhennettiin neljäksi vuodeksi, mutta sangen suurena onnettomuutena sitä silti pidettiin. Arvannostoon lähtö oli katkera senkin tähden, kun lähtijä ei tiennyt, palaako enää koskaan kotiseudulle omaisten luo. Asia oli nimittäin niin, että jos Vienan-Kemissä kutsuntaviranomaiset totesivat miehen palveluskelpoiseksi, niin hyväksytyt lähetettiin suoraan palvelupaikkoihinsa, 300 kilometrin päässä olevaan kotiin ei ollut enää aikaa käydä hyvästelemässä. Mielellään kutsuntaviranomaiset kuitenkin ottivat lahjuksia ja varakkaimmat nuorukaiset lunastivat rahalla itsensä vapaiksi. Kuulin myöskin, että käypä lahjus olisi ollut 300 ruplan paikkeilla. Noin suurta summaa ei valitettavasti monellakaan Karjalan pojalla ollut.

Lääkärintarkastuksissa koetettiin keksiä jos jonkinlaisia sairauksia, olemattomiakin. Kerronpa tässä erään hauskan kommelluksen, vaikka uskonkin, että karjalaiset, jotka tämän sattuvat lukemaan, ovat sen jo ammoon kuulleet. Eräs nuorukainen oli lääkärintarkastuksessa teeskennellyt, että hänen käsivartensa oli sairauden seurauksena kuivunut koukkuun. Lääkäri oli tietenkin huomannut, mistä on kyse, ja kysäissyt muina miehinä, että millainen se oli ennen ollut. Poika parka oli hämmennyksissään ojentanut käsivartensa ja tokaisut: »Tämmöinen.» Ei kai tälle sankarille liene kunniankukko laulanut.

¹) Aunuksen Karjalassa = nekruutat = kutsuntaanvelvolliset